

Turi Mártonnak a JAK-füzetek sorozatában megjelent kötete színvonalas tanulmányok gyűjteménye – ahogy a fedőlap jelzi: a huszadik századi és a kortárs orosz prózáról. Gondolatébresztő maga a cím is (minden kisbetűs a borítón): *rejtektak a pusztaságban*.

Bevallom mindjárt, nekem főként a megfogalmazásai, nyelvi fordulatai tetszettek ennek a könyvnek. Na de térjünk vissza a fekete-fehér-szürke tömény árnyalataiban úszó, sejtelmes borítóhoz, amelyen a sűrű tejköd mögötti ragyogás és a megszakadó

Gilbert Edit 23

KILÁTÁSOK A FÉL OROSZ IRODALOMRA

Turi Márton:

Rejtektak a pusztaságban

(elkerítő, beengedő) kerítésdarab elgondolkodtat a *pusztaság* természetéről. Ez majdnem sztyepp(e), de bizonyos szempontból jobb is, mintha az lenne – a plusz jelentéstartalom miatt, a rejtektak pedig asszociálják a labirintikus megközelítést, az interpretációt mint hermeneutikai oldalnézetet.

A könyvben hozzám leginkább maguk a mondatok állnak közel: súlyosak, hosszúak, sokszorosan összetettek, majdnem kibírhatatlanok és végeérhetetlenek. Olyan zsúfoltak, terhelték, mintha nyomban összeroskadnának gazdag, rétegelt rakományuktól – de éppen, még éppen megállnak lábaikon. Ismerős írásjegy... A rengeteg lábjegyzet is az – az orosz irodalomtörténet kínálja magát belső visszhangjaival, önutalásaival, a felvett fonallal, folytatással, a párhátékkal, párhuzamossággal. Horizonttágítóak a más, főként klasszikus orosz művekből vett mottók minden fejezet előtt. Bizonyos utalások folyton odakíváncznak a főszövegekbe, például Bulgakov – az 58. oldal aljára is, az őrlültekházához, de belátom, képtelenség minden kínálkozó kapcsolatot rögzíteni.

Logikai hibából vagy hiányos, homályos érvelésből kevés van (nekem a 66. oldal 18. lábjegyzete ilyen: mi is az elitizmus itt?), a néha előforduló orosz szavak, nevek transzkripciója nem teljesen egységes, érdemes lett volna továbbá jelezni, miért nem a nálunk szokásos *Gluhovszkij*-írásmódot követi a *Metró 2035* szerzője esetében a magyar kiadás, s Turi Márton reflektálhatna arra a (nekem rokonszenves) gyakorlatára, hogy, a megszokottól eltérően, kiteszi a magyar átírásban az orosz nevek hangsúlyait: *Véra, Norvégov*. Kiváló a tördelés, szerkesztés – néhány sajtóhibát, rossz elválasztást találtam mindössze. A 72. oldalon helyesen: életünkben, s mintha összekeveredtek volna a betűk (bár semmiben nem lehetünk biztosak ebben az univerzumban), a 110.-en az orosz kifejezésben, ahol az önjelöltekről szóló gondolatmenet mindenestre szép példája a zsúfolt, burjánzó, zárójeles, körkörös; a nem szakmabelieket jócskán próbára tevő érvelésnek.

Turi írásai kiaknázzák az adódó humorforrásokat. Hálás az olvasó az orosz világ abszurditásainak olyan behozataláért, mint hogy a *Moszkva-Petuski* először a gorbacsovi antialkoholista folyóiratban, a *Józanság és kultúra* címűben jött ki. Szövegei teli vannak szójátékkal, nyelvi bravúrral, 24 szerzőjük fogékony másokéira (*Flaura, proezija, Nimfeja*). Érdekes látni ezt az ismeretanyagot (amit a kortárs irodalom kutatójaként, kritikusaként, fordítójaként évtizedek óta magam is mozgatok) némileg más mondatokkal, poénokkal, csavarokkal. Bár elég hasonló, ahogyan írunk és gondolkodunk róla. Világirodalom-történeti beszélgetőcsoportommal (<http://periferia.btk.pte.hu/>) fel is merül időről időre, hogy tanulmányozzuk az egyes irodalmak kutatóinak írásmódját, fogalomkészletét, észjárását. Lám, a ruszisták asszociációinak láncolata determinált: az O betű, a körkörösség, a ciklikusság, a mitikus ismétlődés (előkerül itt a 31. oldalon, később pedig megjelenik Venyegyikt Jerofejevnél és Zamjatyinnál, sőt Malevicznál Tolsztaján át: 121), az útvesztettség reminiszcenciái, az égő, a megsemmisítésre ítélt kézirat körei... (<http://periferia.btk.pte.hu/old/periferia/vge.htm>) Turi Mártonnak fejlett a metaforateremtő fantáziája, következetesen viszi tovább a képi elemet. Nem gabalyodik bele hosszú mondataiba, frappánsan kitalál belőlük, nem él képzavarral, pontosan fejezi ki magát. Megfelelő kontextusokat kerít tárgyaihoz. Kultúratörténeti, politikai, szociológiai köröket is fut néha, például a mélyszegénység, a vidék és a metróépítkezés- és reprezentáció témájában. Titokzatos szerző: nem árul el sokat (szinte semmit) magáról a paratextusokban. A szakmabeli olvasó ámul: remek iskolája lehetett.

Gazdagon felszereltek ezek a mondatok, teherbíróak. Ami jól kivehető: az alapos ismeretek, a tájékozottság a tárgyban, az orosz irodalom dolgaiban. Akikre hivatkozik: a magyar ruszisztika egy vonulata, főként a könyveik alapján ismert szerzők, rajtuk kívül nyugati szakirodalom, az oroszból pedig nagy többségben az, amit magyarra lefordítottak. Kis mértékben persze utal orosz nyelvű tanulmányokra, kritikákra s magyar pályatársak folyóiratban (nem tematikus különszámban) megjelent írásaira is, de nem ez a jellemző. A vizsgált tárgy a 20. század második felének s a 21. elejének orosz irodalmából a grotesz-antiutópikus-posztapokaliptikus-posztmodern vonulat, és ez is kiad egy érvényes ívet Nabokovtól Szorokinon át bezárólag az újrealistákkal. A szerző kellően kritikus, mind Nabokov (*Lolita* továbbélése klisében, automatikus kézjegyen; „hermeneutikai hullamerevség”; „nekrospektív olvashatóság”), mind Szorokin, mind Viktor Jerofejev esetében megfogalmazza ellenvetéseit, kételyeit az életmű bizonyos elemeit illetően. Az egyes szerzők között átjárásokat teremt, s tőlük is létrehoz egyenként további leágazásokat. Feltűnő azért a hiány, de elfogadható, hogy mint minden gyűjteményes kötet, esetlegességeken is alapul, ám az egymás mellé tett s némileg összefűzött írások kirajzolnak egy határozott ízlésen alapuló paradigmát. Ulickáját

egyetlenegyszer említi egy lábjegyzetben a 148. oldalon, mint akinek könyveit az Ekszmo kiadó gondolja (ám ez a múlt: Ulickaja 2011-ben eljött az Ekszmótól: <http://os.colta.ru/news/details/32176/>). Érthető persze, hogy kimaradnak szerzők egy válogatásból, egy tanulmánykötetből, de a bevezetőbe, a (hiányzó) utószóba, lábjegyzetbe vagy a főszövegek egyes vonulataiba befér(közhetet)t volna néhány utalás hiányjelként, adósság elismeréseként a ki nem fejtett, kimaradt jelenségekre, írókra, művekre, műfajokra. A pedofília propagálásának és az öngyilkosság népszerűsítésének témája például, amikor előkerül tárgyalt íróinál, Ulickaja esetében (az ellene ugyanezen vádak alapján indított rágalomhadjáratok botrányaival) szintúgy helyet kaphatott volna a 129. oldalon. A 173. oldal újrealista fejezetében a tipológia logikája is lehetővé tenné említését. A *Szonyecska* egyik alapkérdése visszhangzik itt: hagyott-e nyomot a személyiségen az olvasás. A roskadozó vidéki dácса fel-felbukkanó képe az *Orosz lekvárt* hívhatja elő.

Bőséges és alapos értelmezését kapjuk azonban a vállaltan tárgyalt szerzőknek, esetenként életműveknek. Erős a kezdés Nabokovval, akinek útvesztői és (ál)útjelzői mellett ott találjuk a következő hivatkozást tőle: „az a valódi részvét, ami a szépség mellett a legközelebbi pontot jelenti, ameddig csak a művészet meghatározásában eljuthatunk”. Szép a passzus a hermeneuta továbbkísérő szerepéről, a deleuze-i „teremtő érzelméről”, helytálló a szerző megállapítása a Tolsztajánál elidegenítő, szatirikus, nem a bahtyini karnevál szellemében felhangzó nevetésről s ugyanitt Puskin belső szabadságáról, amit aztán éles megvilágításba helyez *A Mester és Margarita* vonatkozó rétege. Nagyon pontos a szorokini poétika meghatározása Turi Mártonnál: „...szélsőséges befogadói (re)akciókat kiváltó ereje [...] leginkább abban rejlik, hogy ezek a szövegek szándékoltan azokat a vallásos vonatkozású princípiumokat, társadalmi és művészeti normákat ábrázolják sokszor valóban gyomorforgató aberrációkként, amelyet Oroszország mint nemzeti identitásjegyeket szokott magáénak vallani.” A *Hóvihar* című szöveg mindenképpen odakívánkozna azonban Szorokin stílusimitáció-ához. Turi szemléletesen megvilágítja a 140. oldalon, mit ért ez alatt. Parafrazálom: írhatta volna akár X nagy orosz író is – mondja – például egy idegösszeroppanás után. (Innen kezdve oldalakon át keresi s találja a példákat a Szorokin-életmű ilyesfajta azonosuló-eltérülő darabjaira.)

Találóak a fejezetcímek, játékba hozzák a többszörösen adódó útszimbolikát szintúgy: „Vakvágányon Petuski felé”, „A vidék bosszúja”; „Hibrid idők” (T. Tolsztaja), „Pátosz és patológia, avagy az irodalom (z)sírba száll” (V. Szorokin). S íme, kedvenc fordulataim, amelyek szemléletes útikövei ennek a pusztai barangolásnak: „a főszereplő spontán botanizálódása”, „népi

sportként űzött iszákosságból eredő kollektív idiotizmus”, „(holt)részeg lelkék”, Tolsztaja „posztapokaliptikus bestiáriuma”, „animális anomáliái”, „ciklikus-cinikus történelemszemlélete, „a pusztulás elől ideiglenes egérutat nyert élet” az egerek kapcsán, ugyanitt: „bibliai gasztro-gnoszticizmus”; „fogást találni a sikamlós *Kékhájon*”, Oroszország „irracionális-artisztikus” közege, Tolsztoj „társadalomjavító motiváltsága”, „(m)értéktelenné lett világ, „pártválasztás és párválasztás”.

A hosszan elnyúló téboly, az orgia utáni életmérgezés (Baudrillardal és az őt idéző szerzővel szólva) utáni elernyedő, túltelítettséget okozott, entrópikus, kissé már valóban unalmas káosz állapotrajzait analizálta pompás eszköztárral a fiatal szerző. Ez a távlat, e féloldalas perspektíva egy részét engedi látni a címben jelzett tárgynak mind az értelmezett szerzők, mind a róluk írók tekintetében. Vannak még rejteketak s látható útvonalak. Várom a másik történetet, a másik felét – s tágabb szemléletet, komparatista attitűdöt. Nehezen belátható az összehasonlító filológiából nézve: hogy tudta megalkotni úgy Turi Márton, aki kritikus, recenzens is, nagyszerű könyvét, hogy talán egyetlen magyar író nevét sem írta le benne. Pedig nyilvánvalóak a különféle rendű párhuzamok, az áthallások akár Háy János, Székely Csaba életművével. (*JAK-füzetek, Bp. 2016*)

